

Östbuletinen

Nr. 1, 2011, årgång 15

Innehåll

Ryskt samhällsklimat i förändring? <i>Lena Jonson</i>	3
Den försvunna intelligentsian – och de andra <i>Maria Nikolajeva, Staffan Skott</i>	6
Möten i Sovjet 1974 <i>Magnus Ljunggren</i>	9
Recension:	
Claes Ericson: Oligarkerna – om snabba pengar <i>Maria Tisell</i>	15

*Sällskapet för studier av Ryssland,
Central- och Östeuropa samt Centralasien*

Ryskt samhällsklimat i förändring?

Lena Jonson, docent, chef för Rysslandsprogrammet på UI, f.d. kulturråd i Moskva

Kan man se en förändring i det ryska samhällsklimatet trots att den politiska situationen verkar låst och landets ledning inte verkar villig att införa politiska reformer? Några händelser på senare tid gör det värt att resa frågan om vi inte ser början på en förändring i riktning mot ökade protester mot rådande förhållanden.

Skandal kring konstpriset Innovatsija

I april i år tilldelades konstgruppen *Vojna* (krig) det stora ryska konstpriset *Innovatsija* – i kategorin ”visuell konst”. *Innovatsija* är ett av två konstpriser inom samtidskonsten. *Vojna* fick priset för verket *Chuj v plenu u FSB* (Fallos fånge hos FSB). Detta var en aktion då *Vojna* förra året på Litejnyj-bron i centrala Petersburg målade en 65-meter fallos på totalt 23 sekunder alldeles innan broöppningen ägde rum, så att fallosen mäktigt reste sig när bron öppnades. Där stod den sedan upprest under de timmar bron var öppen. Bron ligger alldeles vid FSB:s byggnad, vilket tydligt framgår av de bilder på aktionen som ligger på Internet sedan nästan ett år tillbaka.

Vojna lägger alltid ut dokumentation på såväl förberedelserna som genomförandet av sina aktioner. Det är åtskilliga personer

som därmed fått tillfälle att se och glädjas åt aktionerna.

Priset utdelades av en enhällig jury bestående av ryska och internationella konstexperter. Bland dessa kan nämnas konstvetaren Ekaterina Degot, kuratorn Andrej Jerofejev (känd från utställningen ”Förbjuden konst”), chefen för Moskvas Museum för modern konst Vasilij Tsereteli och chefen för Eremitagegets avdelning för samtida konst Dmitrij Ozerkov.

Man kan hålla med juryn om att verket är mäktigt inom sin genre av street art och graffiti; passar utmärkt för den specifika plats på vilken den genomförts; är uppfinningsrikt och väl genomfört, och sist men inte minst, identifierar på ett utomordentligt sätt stämningar i samhället. Aktionen har fått en oerhörd resonans i samhället; och är troligtvis det i det ryska samhället mest välkända samtida konstverket.

Var och en kan ha sin mening om detta är konst eller ej, men konstsamhället anser det vara konst. Det skriver dessutom in sig i en rysk konsthistorisk riktning av performance – med rötter från början av förra seklet – vilken blomstrade under 1990-talet, dog ut kring år 2000 när Putin trädde till makten, återuppstod för fem–sex år sedan och nu är en etablerad genre inom rysk samtidskonst.

Det var flera turer fram och tillbaka efter att *Vojna* nominerats i början av året. Nomineringen blev en svår och känslig fråga att hantera för det statligt finansierade Statliga centret för samtidskonst som arrangerar konstpriset. Ingen trodde att juryn skulle tilldela *Vojna* priset – gruppen ansågs alltför kontroversiell.

Reaktionen på prisutdelningen blev stark. Kritikerna menade att det var en skymf mot FSB och i liknande ordalag uttryckte sig Samhällskammaren. Men kulturministern var klok nog att säga att han visserligen inte tyckte att *Vojnas* aktioner utgjorde konst (utan snarare huliganism), men att varken han eller kulturministeriet skulle blanda sig i denna fråga.

Vad är Vojna? Kärnan utgörs av en grupp på fem–sex personer men runt kärnan finns en större grupp av konstnärer, filosofer, m.m. Deras första stora aktion ägde rum i februari 2008 alldeles före presidentvalet. Aktionerna varar bara några minuter, men finner stora skaror av åskådare genom att de finns dokumenterade på Internet.

Vojnas verksamhet ligger i gränslandet mellan konst och politik. De opererar i konstens ytterområden och faller samtidigt utanför politikens gängse ramar. De är respektlösa mot makten, helt orädda, håller sig inte till ”spelreglerna” och kallar sina aktioner ”folklig konst”. Jag vill understryka vad jurymedlemmen Andrej Jerofejev sagt: detta är inte politisk konst i betydelsen politiskt engagerad konst; det är konst som speglar ett tillstånd i samhället.

Låt mig nämna några andra av gruppens aktioner. På fasaden av Vita huset, dvs. regeringsbyggnaden i Moskva, projicerades med laserljus en dödskafe med benknotor. I en annan av gruppens aktioner klädde en av medlemmarna sig i polisuniform och prästkläder, plockade på sig varor i en stormarknad och gick utan att betala under det att ingen i affären vågade ingripa mot denna ”myndighetsperson” i dubbel mening.

Vojnas senaste aktion, som ägde rum i september förra året, kallades Palatskuppen eftersom den ägde rum vid Palatsstorget i Petersburg. På Internet ser man hur några av gruppens medlemmar vänder på en polisbil för att komma åt en boll som ett litet barn tappat. Gruppens talesman sa att aktionen skulle ge en idé hur polisen bör reformeras (som Medvedev säger sig vilja) – för att åstadkomma resultat måste man vända upp och ner på polisen. Därefter uppstod en hetsig diskussion i konstkretsar hur man ska ställa sig till en olaglig handling som att välta en polisbil. Efter att två gruppmedlemmar arresterades i november blev den tongivande uppfattningen i konstkretsar ändå att Vojna bör stödjas. De två satt sedan arresterade i tre månader men frisläpptes i februari i år i

väntan på rättegång. Att priset gick till Vojna var således en stor händelse.

Innovatsija-priset i kategorin ”Regionalt projekt” gick till konstnären Andrej Loskutov för att ha arrangerat vad som kallats ”happening” i Novosibirsk i Sibirien varje 1 maj sedan 2004.

Monstratsija, Novosibirsk, 1 maj 2011

Aktionen kallas *Monstratsija* och är varken demonstration eller möte. Folk samlas som till karnevalståg, utklädda, uppslupna under absurda banderoller, plakat och paroller med nonsensord, vilka inget betyder. Bland parollerna fanns *Krokodil*, *krokodju*, *budu krokodit* (dvs verbformer skapade i olika tempus ur ordet krokodil.), ”Drick te”, ”Klappa katten!” ”Tanja, gråt inte!” eller ”Yyyyyyy”.

Förra året samlade Monstratsija 2000 personer i Novosibirsk och samma år genomfördes den för första gången i en rad städer över hela landet. Den lokala polisen i Novosibirsk blev ytterst konfunderad över företeelsen Monstratsija. Vad är det för något? Vad är det för paroller? Är det kodord, eller vad är det? Loskutov kallades flera gånger till samtal hos Novosibirsk-polisens ”Enhet E”, dvs. den enhet inom polisen som sedan 2008 ägnar sig åt bekämpning av extremism. När myndig-

heterna inte kunde komma åt honom, arresterades han istället 2009 för innehav av marijuana, satt tre veckor i arrest och fick därefter böter (20 000 rubel). Själv säger han att det var polisen som placerade marijuana hos honom. Han står nu åter under åtal, denna gång för att ha kränkt en polisman i samband med att han arrangerade ett offentligt möte utan att först inhämtat myndigheternas tillstånd.

Monstratsija är en helt fridsam aktion men ändå mycket oroande i myndigheternas ögon. I år genomfördes Monstratsior i såväl Novosibirsk som i Moskva med myndigheternas tillstånd. I Novosibirsk samlades drygt tretusen deltagare. Sammanlagt genomfördes Monstratsija på cirka tio platser i landet.

Priset i två av Innovatsijas fem kategorier utdelades således till konstnärer, vilka visserligen skriver in sig i ett ryskt konsthistoriskt sammanhang men som också är högst kontroversiella.

Tecken på tillfrisknande

På vad sätt speglar dessa två verk den samhälleliga kontexten? Vad speglar de? Jag menar att de speglar ett nytt framväxande samhällsklimat i Ryssland.

Den bakgrund mot vilken man ska se dessa aktioner är den nattsvarta bild av det politiska systemet som framtonat under Putins styre på 2000-talet. Om man söker konstnärliga uttryck där medborgarnas känsla av maktlöshet och total oförmåga att påverka det som händer i samhället speglas, kan man läsa t.ex. Vladimir Sorokins böcker ”I det heliga Rysslands tjänst” eller *Sacharnyj Kreml* (Socker-Kreml).

Om man vill avläsa detta tillstånd i sociologiska termer kan man läsa rapporter och opinionsundersökningar från det välkända Levada-centret, vilka beskriver en politiskt passiv befolkning som saknar tillit till politiska institutioner, till andra medborgare och till sin egen förmåga att åstadkomma förändring.

Om man vill förstå det i politiska termer kan man läsa analyser av oberoende ryska statsvetare, som skriver om ett system där politiska institutioner utför ett rituellt spel för gallerierna medan politiska beslut görs upp i slutna rum och smörjs av korruptionen.

Mot denna bakgrund blir Vojnas aktioner och Monstratsija tecken på ett tillfrisknande i samhället. De vänder makten ryggen och ger som i fallet Vojna till och med en känga åt makten. Dessa handlingar är inte politiska, men de får en betydelse i det specifika politiska och samhälleliga sammanhanget. De är delar av något större – sprickor i det politiska systemets väv där samtidigt något nytt börjar växa fram. Sprickorna följer ur missnöje och ifrågasättande från befolkningens sida.

Vad finns då det ytterligare för tecken som kan tolkas på detta sätt?

- Opinionsundersökningar visar att folks förtroende för presidenten och premiärministern sjunker. Siffrorna är fortfarande mycket höga, men tendensen pekar nedåt. Samtidigt ligger förtroendet för de politiska institutionerna fortfarande lågt och det finns en djupgående misstro mot polis och åklagarmyndigheter. Denna misstro visas nu mer öppet.
- Under det senaste dryga året kan man se ett betydligt mer kritiskt tonläge gentemot makten och mot Putin komma till uttryck i oberoende media – inte bara på Internet utan också i tryckta oberoende tidningar/tidskrifter.
- Enskilda välkända kulturpersonligheter och andra för allmänheten kända personer träder nu fram med kritik mot Enade Rysslands dominans, mediasituationen, avsaknaden av fria val eller till stöd för protestaktioner. Ett exempel är TV-profilen Leonid Parfenov som när han i våras tilldelades ett mediapris passade på

att kritisera ryska medias underordnande under makten.

- Ett stort antal mindre protestaktioner av medborgare i vad som skulle kunna kallas intressefrågor; t.ex. protester kring motorvägen genom naturparken vid Chimki utanför Moskva; eller höjda kommunala avgifter av olika slag.
- Regelbundna demonstrationer av en ytterst liten, men mycket beslutsam, grupp av politiskt oppositionella och medborgarrättsaktivister som t.ex. Strategi 31, Vredens dag m.m.
- Ett upprop på Internet med kravet att Putin ska avgå vilket i slutet av april mer än 86 000 personer hade undertecknat (ett i absoluta tal litet antal men samtidigt anmärkningsvärt hög).
- En pågående radikaliserings av ytterflankerna i en framväxande motkultur. Här kan nämnas de 10 000 uppretade aggressiva fotbollsfanatiker, vilka hetsades av ultranationalister och nynazister, samlades på Manezjtorget i centrala Moskva i december förra året. Här kan också nämnas alla extrema religiös-patriotiska organisationer som nu florerar.

Medborgarnas missnöje och protester tar sig de mest skilda uttryck och går i de mest skilda politiska riktningar. Likväl är de alla uttryck för missnöje.

Hur reagerar makten?

Det tycks finnas en växande insikt inom delar av maktapparaten att Ryssland behöver reformeras. Presidenten talar om reformer och finansministern säger att fria val är en förutsättning för ekonomisk utveckling. Men inget händer. Istället betonar premiärministern i sitt apriltal inför Duman att inget politiskt experimenterande får störa utvecklingen, för de kommande tio åren ska bli år av politisk stabilitet och

därefter blir Ryssland en av de fem starkaste ekonomierna i världen. Putin vill inte reformera bort det auktoritära systemet. Genomgripande politiska reformer är inte i sikte. Den hårdföra linjen försöker stärka sina positioner. I början av april skickade FSB upp en ”försöksballong” via media om att Internet bör begränsas.

Den ryska situationen blir nu alltmer låst. Makten är uppenbarligen inte beredd att inleda reformer utan skjuter dem istället framför sig – och samtidigt börjar stämningar av missnöje och protest att växa fram.

Vad leder detta till? Vart är Ryssland på väg?

Den försvunna intelligentsian – och de andra

Maria Nikolajeva, professor i barnlitteratur, University of Cambridge, författare
Staffan Skott, översättare och författare

Finns den legendariska ryska intelligentsian inte längre kvar i sinnevärlden? Nej, inte om man får tro Vladislav Zubok. Han hävdar i ”Zhivago’s Children – The Last Russian Intelligentsia” att det är slut med denna ryska institution som stod makten emot både under tsarerna och kommunistpartiet.

Zubok definierar aldrig denna intelligentsia närmare. Det kan bero på att han generöst tar med nomenklaturen och många andra grupperingar som inte brukar finnas med i den vedertagna intelligentsian – en allt ifrågasättande, självdefinierande grupp, som bestod mest av fria yrkesutövare och universitetsfolk. Den var koncentrerad till Moskva och Leningrad/Sankt Petersburg och från den kom de allra flesta av de så kallade dissidenterna.

Detta var nog räknat den andra ryska intelligentsian. Den första hade uppstått under början av artonhundratalet, ur det tunna samhällsskikt som fick utbildning, och den existerade fram till 1917. Därefter försvann den – dödad, i exil eller under jorden, för att återuppstå efter Stalins död.

Sovjetstaten försökte lägga beslag på det prestigeladdade begreppet. I dess ordböcker kan man läsa att ”intelligentsia”, det var alla som hade högre utbildning – även officerare, högskoleingenjörer och andra. Medlemmarna av den ifrågasättande intelligentsian fnös åt sådana definitioner.

Orden kan här vara förvillande. Det ryska substantivet ”intelligent” betyder ”en intellektuell” och intelligentsia i vidare betydelse kan ofta översättas med ”de intellektuella”. Substantivet ”intelligent” var för de breda lagren inte sällan ett skällsord.

”Zhivago’s Children” är i själva verket en läsvärd, väldokumenterad historik över dissidentrörelsen. Den blev möjlig när Chrusjtjov 1956 tillstätt att Stalins styre kostat många oskyldigas liv, och den krossades under slutet av Brezjnevs epok, då KGB-chefen Andropov gjorde slut på förutsättningarna för den. Däremot har boken inte mycket av analys och titeln är missvisande. Boris Pasternaks roman Doktor Zjivago spelade inte den rollen; däremot var Pasternaks begravning våren 1960 antagligen det första tillfälle då intelligentsian i större antal visade sin opposition mot de makthavande. Över femhundra sörjande följde kistan med den utstötta författarens kvarlevor till kyrkogården; KGB var där, räknade och fotograferade.

Under åren som följde kom intelligentsian att protestera mot förföljelser av författare som Sinjavskij och Daniel, som tillsammans dömdes till arbetsläger för böcker publicerade i Väst, mot invasionen i Tjeckoslovakien 1968 och mycket annat. Protesterna var inte ofarliga. En annan form av protester var att vägra skriva under myndigheternas fördömanden mot olika

oliktänkande – inte heller ofarligt. Bland dem som skrev under myntades epitetet *podpisanty*, ”underskribenterna”, mot dem som upprepade gången riskerade mycket men skrev på protester – som naturligtvis aldrig publicerades inom Sovjet, men cirkulerade i avskrifter och i utländsk press.

Både den gamla och den nya intelligentsians betydelse har kommit sig av författarnas och andra intellektuellas roll i ett samhälle som saknade yttrandefrihet, fri press och ett demokratiskt valt parlament. De fick – så gott det gick – fylla de uppgifter som de institutionerna har i en demokrati. Det räckte ibland med att en pjäs eller bok inte var förljugen på det vedertaget sovjetiska sättet. Antydningar smugglades in i texten. Verken kunde låtsas handla om nazism, kapitalism eller tsarism men intelligentsian hörde att det handlade om sovjetkommunismen. Lite experimenterande som hos Andrej Tarkovskij eller Sergej Paradzjanov sattes högt.

Zubok använder termerna vänster och höger för att kategorisera intelligentsian och det övriga sovjetiska samhället. Orden leder dock lätt vilse. Vänstern ville ha reformer och på högerkanten ville man rent av gå tillbaka till det stalinistiska samhället, ja; men vänstern, intelligentsian, var elitistisk, rent av snobbig. Man ville ha yttrandefrihet och andra friheter, men för att själv kunna formulera sig. Något engagemang för de fattiga massorna fanns sällan. Flera av dissidenterna agerade för att de deporterade krimtatarerna skulle få återvända till sin halvö, men det var ett undantag, ett engagemang mot en begången oförrätt.

Ointresset för folkets stora massa var inte något speciellt för intelligentsian, det var den inställning som fanns och ännu finns högre upp i det ryska samhället och hos den gryende medelklassen. Under andra hälften av artonhundratalet hade idealistiska överklassungdomar, studenter och andra försökt ”gå till folket”. De klädde sig

som bönder och drog ut på landsbygden för att upplysa folket – som reagerade med misstänksamhet och ofta angav dem till polisen. Sådana erfarenheter, och vetskapen om excesserna under inbördeskriget och forna ryska uppror, tillsammans med kommunismens förljugna idealiserande av de massor den förtryckte och plågade, ligger bakom det kompakta ointresset för sociala förbättringar åt folkets breda lager. Redan 1956 reagerade den engelske journalisten Edward Crankshaw på likgiltigheten och brutaliteten hos bildade och trevliga sovjetungdomar när samtalet kom in på proletariatet. Någon global jämlikhetstanke var det inte tal om hos intelligentsian.

Men i sitt mod och sin kompromisslöshet var dissidenterna beundransvärda; de väckte och höll vid liv insikten att makten var orättvis, förljugen och förtryckande. Julia Kristeva, som växte upp i det kommunistiska Bulgarien, har sagt att en dissident i kommunistländerna helt enkelt var en tänkande människa.

Hur ”olika” tänkte egentligen dissidenterna? Ingen vuxen trodde längre på några ideal ens i Zuboks kretsar. För den stora majoriteten av folket var uppgiften att överleva, dag för dag. Då har man inte tid att tänka på makten. Som Brecht sa: Först kommer käket och sen kommer moralen.

Vladislav Zubok fick sin examen 1985 vid USA- och Kanadainstitutet i Moskva, en elitinrättning inom den kommunistiska partiapparaten. När han tar med vida kretsar i sin intelligentsia är det ett medvetet eller omedvetet rättfärdigande av hans egen ställning i Sovjet. Han eftertionaliserar också kraftigt i sin beskrivning av Gorbajtjovs roll, lyfter fram honom som upplyst och rent av oliktankande, för att visa att perestrojkan och glasnost skapades av pseudointellektuella.

”I stället” var för många medlemmar av intelligentsian ett lösenord, som skildrats i en essä av författaren Jelena Cholmogorova. Ja, vi får inte resa utomlands, men i stället är vi fria i vårt inre. Ja, vi har

mycket ont om pengar, i stället är vi tänkande människor och har ett rikt inre liv och sätter värde på vänskap – en ironisk självpositionering, en flagellantisk tröst.

Tjugo år efter sovjetkommunismens fall är de intellektuellas situation en annan. Det finns yttrandefrihet (man får skriva vad man vill om Putin men om man skriver om gangsters kan det förstås gå illa), man får resa utomlands (om man har pengar) och det finns ett besynnerligt parlament där ledamöterna dock får säga vad som helst.

Möjligheten att tjäna pengar, ha utlandstillverkad bil, åka till Thailand och andra attraktiva resmål, upptar i dag sinnena hos dem som intelligentsian förr skulle ha rekryterats bland. Hos den gryende medelklassen fanns förr pretentioner att vara intellektuell men den har i dag möjligheter till materiella förbättringar och det väger tyngre. De väldiga bokupplagornas tid är förbi; de tjocka litterära tidskrifterna hade förr sexsiffriga upplagor, i dag fyrsiffriga. Litteraturen är inte längre en samhällig funktion, utan en privatangelägenhet, som i demokratier.

För att definiera intelligentsian måste man väl också veta något om det andra Ryssland. En institution som intelligentsian existerar bara positionerad mot ”de andra”. Och där är de intresserade i dag i en bättre situation än för tjugo år sedan.

De från Väst som under de senaste femtio åren skrivit om Sovjet och Ryssland kände landet genom intelligentsian. Det var hos den som det fanns människor som vågade umgås med utlänningar. Nya böcker i Sverige har under de senaste åren kommit från veteraner som Per Arne Bodin, Stig Fredriksson och Torgny Hinnemo, en beprövad korrespondent från Svenska Dagbladet som vet mer än någon annan om nästan hela f d Sovjetunionen och har varit överallt sedan Sovjetunionen föll.

Men efter sovjetkommunismens sammanbrott finns det också en ny generation skribenter ifrån Väst som sällan träffar intelligentsian – men vet desto mer om

mannen på gatan! Engelsmannen Owen Matthews "Stalin's Children" har en lika missvisande titel som Zhivago's Children, men han har arbetat och levtt rullan i det nya Moskva, umgått med andra än intelligentsian och har mycket att berätta. Jo, man kan ha ett "one night stand" i Moskva också. Men damen väntar sig blommor dagen därpå!

Och så finns det en alldeles fenomenal bok, "De är inte kloka, de där ryssarna". Något liknande kan inte ha skrivits på svenska förut. Finländska Anna-Lena Laurén har bott länge i Ryssland och varit korrespondent för YLE, är nu hemma på Hufvudstadsbladet. Hon har gjort det som västerländska slavister förr bara kunde drömma om, har på plats delat ljuvt och lett med vanliga ryssar utan att behöva bekymra sig om KGB och angivare. Hon är påläst och skriver mycket bra, man nickar gång på gång instämmande och avundsjukt. Boken finns i tunn pocket, mer informativ än tiotals luntor i samma ämne; inte undra på att den redan översatts till många språk, inklusive ryska.

Möten i Sovjet 1974

Magnus Ljunggren, professor emeritus, författare, journalist

Sommaren 1974 gjorde jag en resa till Sovjetunionen som efterlämnade starka minnesintryck. I någon mån var det en repris på Lars Erik Blomqvists och min biltur till Leningrad och Moskva fem år tidigare. Liksom den gången hälsade jag å ena sidan på författare, å andra sidan kolleger som skrev om den ryska symbolismen, i synnerhet om Andrej Belyj. Jag fullgjorde också vissa uppgifter för Amnesty International.

Sovjetunionen präglades i denna stund av skärpt Brezjnev-stagnation. Men under ytan var det dramatiskt. **Aleksandr Solzjenitsyns** uppgörelse med makten hade just kulminerat. Kring årsskiftet hade

han låtit *GULAG-Arkipelagen* brisera i väst. I februari 1974 hade han så – efter en intensiv kampanj (som också riktade sig mot Andrej Sacharov) – arresterats och deporterats västerut. Under våren började hans uppsats "Att icke leva i lögn" gå runt i *samizdat*. Varje Sovjetintellektuell var i denna stund tvungen att ta ställning, att definiera sitt eget förhållande till Lögnen. Solzjenitsyn uppehöll sig själv i Zürich, där han arbetade på sin nya roman *Lenin i Zürich*. Till hösten väntades han till Stockholm för att äntligen ta emot 1970 års Nobelpris.

I författarköken var Solzjenitsyns utmaning naturligtvis det stora samtalsämnet. *GULAG-Arkipelagen* hade börjat gå runt i avskrifter (som utsatte läsaren för stora faror). Man ska betänka att hela Stalin-terrorn vid denna tid var tabu i Sovjetunionen. Stalin nämndes inte vid namn – och inte heller Chrusjtjov. Intelligentsians avskärmning från omvärlden kändes än mer tryckande än tidigare, vändan än starkare.

Från Leningrad tog jag mig ut till författarnas semesterhem i Komarovo ute vid Finska viken. Egentligen sökte jag symbolistspecialisten Dmitrij Maksimov, en gammal professor som redan som pojke hade blivit bekant med Andrej Belyj. Nu råkade han inte vara på plats – i stället träffade jag, efter en promenad till Anna Achmatovas grav, en grupp äldre litteratörer: **Leonid Pantelejev**, **Jefim Dobin** och **Emilij Mindlin**.

Vi satt och samtalande i semesterhemmets matsal och ute på verandan. För en stund kunde jag tycka mig förpassad till mina barndomssomrars Skåne: samma sandstigar, samma friska havsvind som susade i barrskogen omkring oss. Det var långt från den leningradska stenöknen: man kunde få en känsla av att författarna blev mer frispråkiga härute.

Pantelejev var en smått legendarisk barnboks-författare som skrivit belärande men också roligt om hur föräldralösa gatubarn på 20-talet omvandlades till Sovjetmed-

borgare. Han översattes också till svenska. Nu kunde han, stödd på en käpp, i förstone tyckas fjärran från dagens stridigheter. Men så var inte fallet. Han visade sig, när vi pratades vid, vara starkt engagerad för Solzjenitsyn. Han hade, framgick det, redan vid Solzjenitsyns uteslutning ur författarförbundet 1969, avsänt en kraftfullt formulerad personlig protest. Hans ord förstärkte ett allmänt intryck av att många fler i författarleden hade visat mod och solidariserat sig med den kämpande Solzjenitsyn än vi var medvetna om.

Dobin hade på 30-talet som ung litteraturvetare och chefredaktör för tidskriften *Literaturnyj Leningrad (Det litterära Leningrad)* varit en ”die-hard”, en brutal kritiker som gjorde upp med farliga ideologiska och konstnärliga avvikelser. Detta visste jag ingenting om. Senare fick jag veta att det var han som på ett författarmöte 1936 med sitt rasande hån hade stött ut den originelle prosaexperimentatorn Leonid Dobytjin ur gemenskapen och fått honom att kasta sig i Neva. Här mötte jag i Dobin en utsökt vänlig liten man som sadlat om och kommit att koncentrera hela sin forskning på Anna Achmatova (en gång hans – och Dmitrij Maksimovs – granne i författarhuset på Leningatan), utifrån en tidigare så förkättrad, bara något uppmjukad formalistisk litteratursyn. Detta var tidens tecken.

Mindlin – en vithårig man med varma ögon - hade bakom sig en lång karriär som dramatiker och prosaist, gärna på dokumentär grund. Men det han skrivit var väl ingenting särskilt märkvärdigt. Det storslagna var hans livserfarenhet, kondenserad i hans memoarbok *Ovanliga samtalspartners* från 1968. Jag hade hittat den i bokhandeln kort efter det att den kommit ut och gjort stora ögon.

Mindlin vittnade om hur han på 20- och 30-talen hade kommit i nära beröring med nästan alla de riktigt stora. Han kunde nu – i det utförligaste samtalet i Komarovo - berätta om hur **Osip Mandelstam** hade klättrat in genom hans fönster en sen kväll

i Feodosija 1919 för att få med honom på en utflykt till Koktebel och om hur denne Mandelstam sedan fyllde hela rummet med sin dikt, när han med märkligt högburet huvud läste den högt. Han kunde vittna om hur Velimir Chlebnikov i inbördeskrigets efterdyningar hankade sig fram utan mat och pengar och hur han själv såg till att den svältande poeten fick något i sig. Han hade varit med om starten på Michail Bulgakovs karriär: det var honom Bulgakov i 20-talets begynnelse översållade med kåserier för tidskriften *Nakanune (Dagen före)*, den blivande Mästarens experimentverkstad. Faktum är att ett litet romanfragment Mindlin publicerade 1924 – där djävulen plötsligt dyker upp i det samtida Moskva – sedan kan ha haft betydelse för *Mästaren och Margarita*.

Allra närmast hade Mindlin, i olika omgångar, kommit **Marina Tsvetajeva** och **Andrej Platonov**. Med Tsvetajeva hade han 1921 bara 20 år gammal haft en kärlekshistoria som mynnade i hennes diktcykel *Gossen*, dedicerad till honom. Han beskrev henne som den perfekta guiden i ett Moskva som han, kommen från Södern och Svarta havet, ännu kände dåligt. Detta var *hennes* stad, nästan varje hus i hennes egna kvarter förmådde hon ge en historia.

Platonov presenterades av Mindlin i minnesboken som en ”mycket, mycket stor författare”. Det hade han uppenbart vetat hela tiden, före alla andra. Han talade om Platonovs intensiva livskänsla och djupa livssorg. Denne fick på 30-talet allt svårare att trycka sin prosa, han skrev och skrev – men med alltmer begränsade publiceringsmöjligheter. Hans son skickades i läger och återkom med en TBC-sjukdom som långsamt dödade honom i förtid – och som han också smittade fadern med. Mindlin hade bevittnat, och levt med, i allt.

Mindlin stod i ett särskilt förhållande till Sverige. Han hade som korrespondent funnits med när isbrytaren *Krasin* 1928 undsatte den havererade Nobile-expeditionen vid Nordpolen. Han hade sökt efter

den förolyckade Finn Malmgrens kvarlevor – utan framgång – och sedan fått i uppgift att på hemresan från Norge uppsöka Bromma och informera Finn Malmgrens gamla mor om de fruktlösa mödorna. I Oslo hade han passat på att bli bekant med Alexandra Kollontaj och sedan på avstånd följt hennes väg till ambassadörsposten i Stockholm och skrivit om henne. Han närde en dröm om att få komma tillbaka till Sverige. Efter min hemkomst brevväxlade vi, lösa planer tog form. Men det visade sig att hans tid var utmätt. Han hade insjuknat just där ute i Komarovo och blev efterhand bara sämre. Till slut bröts korrespondensen.

Kanske var det så att man som svensk möttes av en särskild förståelse och tillit. Inne i Leningrad återsåg jag **Nina Gagen-Torn**, som jag lärt känna några år tidigare. Hon var av svensk härkomst på fädernet, hade som ung etnograf fångats av Belyjs personlighet och livssyn och blivit – också som poet – hans elev. Två gånger hade hon hamnat i läger. Andra gången, efter kriget, satt hon i Kolyma där hon genom sin ovanliga psykiska styrka och uthållighet blev ett starkt stöd för sina medfångar. Nu levde hon som pensionär i en kollektivlägenhet med sin hund och hoppades bara på att få sina lägerminnen och lägerdikter jämte en etnografisk nytolkning av det medeltida *Igorkvädet* publicerat.

Jag lovade att hjälpa henne – och kunde så småningom, med Gunnar Jacobssons bistånd, få hennes uppsats om kvädet tryckt i *Scando-Slavica*. Jag fick också in några av hennes dikter i exiltidskriften *Kontinent* men lyckades inte placera hennes minnen. Tyvärr postumt vände allting – idag framställs hon ofta som ett unikt Gulag-vittne. Vitalij Sjentalinskij skriver om henne i sin bok *Frihetens slavar* (2009) som en märkvärdig fånge som aldrig förlorade sin motståndskraft, som förmådde hämta styrka i yogaliknande tillstånd som faktiskt ytterst emanerade ur hennes lärdomar från antroposofen Belyj.

Vid ett tillfälle hotade hon sin förhållare med att hon skulle bita av honom näsan, ett minst sagt ovanligt beteende i NKVD-cellerna. Hon var en kraftigt byggd kvinna, något satt, fortfarande med glimten i ögat. Att se henne bana sig väg i trängseln på en bussplattform på Nevskij prospekt var i sig en upplevelse, hon arbetade metodiskt – sin ålder till trots – med hela kroppen. En överlevare.

Nu mötte jag också professor Maksimovs favoritelev, den 25-åriga **Aleksandr Lavrov** som inriktade sig på Belyj och hade funnit på ett nytt sätt att skriva, faktamättat och hypersakligt, som var politiskt oantastligt och samtidigt inte innebar minsta eftergift till Makten. Så småningom utvecklade han sin belyjistik till mästerskap. Idag har han bakom sig närmare 500 publikationer och firades stort när han 2009 fyllde 60, en ärad akademi-medlem. Hans arkivkännedom var redan då imponerande, så småningom skulle den bli oöverträffad. Efter en tid skulle han skicka mig en av sina fullmatade artiklar per post. Ett ord var överstruket: karakteristiken ”reaktionär” om Belyjs antroposofi. Han ville markera att detta var censorns bidrag till en i övrigt fullständigt värderingsfri vetenskaplig dokumentation.

Jag fortsatte med chartergruppen till Moskva, där nya möten förestod i ett något annorlunda klimat, präglad av en mer påtagligt aktiv medborgarrättskamp med Sacharov som förgrundsgestalt. Först sökte jag upp en nyckelfigur i denna rörelse till försvar för samvetsfriheten, germanisten **Lev Kopelev** som Lars Erik Blomqvist och jag hade mött redan 1969. Den gången var han – modellen för Rubin i sjarasjkan i Solzjenitsyns ”I den första kretsen” – ännu en fritänkande marxist. Nu kändes det att han var på väg bort från sina ideologiska bindningar – särskilt tydligt när **Roy Medvedev** plötsligt tittade in, den, vid sidan om sin exilerade tvillingbroder Jaurès, kanske siste marxisten i rörelsen. Kopelev och Medvedev såg olika på mycket – men samsades gott ändå.

Det var Kopelev som hade bekantat Solzjenitsyn med sin vän Heinrich Böll och sett till att Solzjenitsyn efter deportationen landade hos sin tyske Nobelpristagarkollega. Det innebar att han nu levde under hot och tryck – så småningom skulle uteslutningen ur Författarförbundet bli oundviklig. Han framstod just sådan som Solzjenitsyn skildrar Rubin: en varmhjärtad och starkt medkännande varelse med stort patriarkskägg. Medborgarrättsrörelsen uppvisade i detta ögonblick allvarliga sprickor. Å ena sidan den medvedevska marxismen, å andra sidan en Solzjenitsyn som redan före sin exil skrivit så utmanande kritiskt om den akademiska intelligentian att Kopelevs egen dotter tagit avstånd från honom. Men Kopelev utmärktes av sin försonlighet, han kunde peka på ett foto på hyllan av förebilderna till de tre huvudpersonerna i ”I den första kretsen” och särskilt fästa blicken vid den tredje, Dimitrij Panin (i romanen *Sologdin*), och därvid försöka mildra intrycket av dennes rätt hårdföra nationalism med omdömet ”Vilket underbart ansikte!”

I detta ögonblick var Kopelev mest orolig för **Vladimir Bukovskij** som efter flera hungerstrejker för fångarnas rättigheter i Vladimir rapporterades vara i dåligt fysiskt skick. I detta hus bodde bara författare. På ett våningsplan fanns anmärkningsvärt nog Bukovskijs egen far – en medioker författare till sibiriska landsbygdsskisser. Kopelev manade oss i väst att på alla sätt söka agera till stöd för den unge medborgarrättskämpen – som så småningom skulle komma att utväxlas mot Chiles kommunistledare.

När Kopelev fick höra att jag sysslade med Andrej Belyj ringde han upp sin kollega **Vladimir Piskunov**. Denne Piskunov hade tidigare mest brett ut sig om den socialistiska realismen. Hans litteraturvetenskapliga arbeten hade haft hopplöst klyschiga titlar av typen ”Världen, människan, konsten”. Nu hade han – som Dobin – bytt fot, växlat Gorkij mot Belyj. Det innebar att han tills vidare i det väsentliga publi-

cerade sig i översättning – i Ceausescus Rumänien. Snart fick han där ut en hel volym med texter av och om Belyj, dessutom var han involverad i ett vackert designat specialnummer av tidskriften *Secolul XX (Det 20:e seklet)* om Belyj – allt detta var ännu omöjligt i Sovjetunionen. Vi fick tyvärr inte möjlighet att träffas men inledde efter min hemkomst en tät brevväxling. Piskunov var framför allt mån om att få kunskap om den nya litteratur som började välla fram i väst om Belyj. Mig kunde han samtidigt serva med uppgifter om pågående Belyjforskning i de sovjetiska ”satelliterna”. Vi hade, kort sagt, behov av varandra.

En annan Moskva-bekantskap blev översättarinnan **Tatiana Litvinova**, dotter till Stalins utrikesminister Maksim Litvinov. Hon satt där i en trång enrummare, nästan bara möblerad med böcker. Den ryska medborgarrättsrörelsen var en liten grupp människor och ofta var de släkt med varandra. Litvinovas brorson Pavel hade stått bakom demonstrationen på Röda Torget i protest mot invasionen av Tjeckoslovakien och skickats till Sibirien för detta. Han var gift med Kopelevs dotter. Själv var Tatiana änka efter skulptören Slonim som utformat Boris Pasternaks originella gravsten. Hennes mor var engelska – känd för att på sitt sarkastiska manér ha avfärdat den ryska litteraturen som kraftigt övervärderad. Litvinova skrev inte under protestbrev, hon verkade under ytan till stöd för de politiska fångarna.

Nu berättade hon för mig om vilken överväldigande läsupplevelse *GULAG-Arkipelagen* just hade berett henne. Hon hade hektiskt sträckläst den i karbonkopior natttid – för att snart lämna den vidare. Hon, den förre utrikesministerns dotter, sade sig inte förrän nu ha förstått vidden av sovjetregimens kriminalitet, också bortom Stalin. Hon menade att detta också var ett konstnärligt dokument i nivå med de stora ryska romanerna. För ögonblicket satt hon fördjupad i gamla engelska klassiker, det gav smärtlindring. Också hon var häftigt

engagerad i Vladimir Bukovskijs öde. Kanske väckte han moderskänslor. Det är ett faktum – som jag kunde meddela henne – att det fanns flera äldre kvinnliga medlemmar av Svenska Amnesty som hade tagit sig an just Bukovskij. En var operasångerskan Gurli Lemon-Bernhard som via sin make Carl Gustaf Bernhard, ständig sekreterare i Vetenskapsakademien, sökte utöva påtryckningar på sovjetmyndigheterna och hjälpa upp hans sak.

Jag fortsatte snart ut med förortståget ut till Peredelkino och **Lidija Tjukovskaja**, som vi också hälsat på 1969, vid tiden för utgivningen på svenska av hennes självbiografiska roman om Stalinterrorn, *Det tomma huset*. Tjukovskaja hade hösten 1973 sett till att Solzjenitsyn fick en fristad i hennes fars, den några år tidigare avlidne barnboks författaren Kornej Tjukovskijs datja i Peredelkino. Det innebar att också hon gått i clinch med makten och till slut, vid samma tid som Solzjenitsyn deporterades, utestängts ur Författarförbundet. Hon var stram och lite kärv, även om hon undslapp sig skämt och politiska gliringar (den omtalade så kallade eurokommunismen hade hon först felaktigt uppfattat som *jevreskij kommunizm*, en konstig judisk variant av italiensk marxism). Hon hade kraftigt nedsatt syn och skrev bara med svårighet med tjocka filtpennor som Jaurès Medvedev försåg henne med från London. Hon fnös åt Makten som på alla sätt försökte kringskära hennes rörelsefrihet (och till exempel begränsa hennes korrespondens).

Nu var hon inbegripen i en kamp för att omvandla datjan i Peredelkino till museum över fadern, alla ryska barns ”farfar Kornej”. Det stod egentligen redan färdigt. Hon visade mig runt i de knarrande traporna, fullbehängda med inramade foton och manuskript. I ”Solzjenitsyns rum” slog vi oss ner, där fick jag en lägesbeskrivning. Författarförbundet var ute efter att ta datjan ifrån henne. Men hon gav sig inte på någon punkt: hon var en tiger.

Redan när hon slängdes ut ur förbundet såg hon ut som en segrare. Vid mötet deklarerade hon att det bara var en tidsfråga innan Ryssland skulle få sina Solzjenitsyn-avenyer och Sacharovtorg (något jag kom att tänka på när jag 25 år senare plötsligt fann mig på väg in i Vetenskapsakademins stora bibliotek i S:t Petersburg, beläget vid – Sacharovtorget). När hon stod där och läste upp sitt anförande, med texten alldeles intill ögonen, hade hon – berättade hon för mig – plötsligt tappat pappren som fladdrade ut i ett virrvarr på golvet. Ingen av de gamla stötarna som tävlade om att fördöma henne kom sig för att bistå henne, en hjälplös halvblind kvinna. Hon fick plocka upp pappren själv, hon gjorde det säkerligen med värdighet.

Trots sitt handikapp arbetade hon hårt vidare. Nu skrev hon på en hel bok om uteslutningen. Jag fick lova henne att skicka filtpennor också från Sverige. Självklart vann hon med tiden sin strid, idag är datjan sedan länge ett välbesökt museum.

En frontfigur i medborgarrättsrörelsen, generalen **Pjotr Grigorenko**, hade nyss efter fem års isolering på KGB:s mentalkliniker med diagnosen ”smygande schizofreni” blivit fri. Egentligen var detta en goodwill-gest från maktens sida inför Richard Nixons Moskvabesök. Nu sökte jag upp Grigorenko på Komsomol-prospekten och möttes av en nästan sensationellt vital och samtidigt ödmjuk samhällskritiker. Litvinova hade förberett min ankomst. Det betydde att bordet redan stod dukat med konjaksglas och smårätter på ryskt vis. Vi skålade för Grigorenkos nya frihet och så fick jag höra honom sammanfatta vad han varit med om. Han förklarade att hans politiska medvetenhet hade utvecklats i tre steg. Först kom insikten om terrorns verkliga innebörd 1937, så upptäckten under kriget att hundratusentals människoliv helt enkelt offrades i onödan, så till sist upplevelsen under tidigt 1960-tal att pendeln, efter några år av hoppfull

avstalinisering, till synes obönhörligt höll på att slå tillbaka.

Fångenskapen hade Grigorenko uthärdat inte minst genom läsning – av en dedicerad Böllvolym och av Goethes *Faust* i tyskt original, som Kopelev stuckit till honom. I en sal med ett 40-tal mestadels svårt sjuka och högljudda patienter hade han avverkat *Faust*, med viss hjälp av lexikon. Jag fick intrycket att han var ovanligt psykiskt stark. Han sade sig ha blivit mycket upprörd och ledsen över den svenske psykiatridocenten Carlo Perris legitimering av den politiska sinnessjukdiagnos han fått. Han frågade mig vad som kunde ha drivit Perris till detta. Vad skulle jag svara? Kanske var det missriktad kollegialitet, kanske utverkade Perris några personliga förmåner genom att göra tjänst åt polispsykiatrin.

Grigorenko framstod som en utpräglad *homo politicus*. Han hade väl reda på sig om vad som hänt i världen under tiden som han suttit internerad. Han talade om generalerna i Chile och överstarna i Grekland. Mitt i den tilltagande Brezjnev-repressionen förklarade han sig tro på möjligheten av en demokratisk utveckling i Sovjetunionen. Det ryska folket är egentligen mycket fredligt, fick jag höra: det har fått nog av våld och blodspillan, man behöver inte frukta att dunkla krafter i folkdjupet släpps loss, om ramarna för människors frihet vidgas.

Han var lång, bred över axlarna, rak i ryggen, med officershållning. Slående var samtidigt hans ömma handlag med den svårt mongoloide sonen. Överhuvud fanns här en mjuk och vänlig familjeatmosfär som nästan fick en att ryckas med av den oväntade politiska optimismen. Över allt svävade Solzjenitsyns ande. Grigorenko talade om för mig att Solzjenitsyn – vid deras enda möte - hade uppmanat honom att skriva den sanna historien om ”Det stora fosterländska kriget”. Det var en väldig uppgift som han sade sig inte vara mäktig, däremot presterade han så småningom en läsvärd memoarbok med

utförliga avsnitt om kriget. Han var väl medveten om att det fanns en Amnesty-grupp i Sverige – återigen mest bestående av kvinnor – som energiskt verkat för honom. Gruppen hade med besök, brev och telefonsamtal stöttat familjen under den långa interneringstiden.

Ytterligare några år senare skulle Grigorenko – i broderad ukrainsk skjorta – sitta i en villa på Lidingö, med sina svenska skyddsandar som värdar. Det var nästan samtidigt som Bukovskij kom och hälsade på familjen Bernhard på samma Lidingö. Om detta kunde man inte ha en aning 1974. Allt föreföll förstenat, förtrycket ouppbrytbart.

Till slut återstod det indirekta mötet med just Bukovskij, i Vladimir. Vi gjorde en bussutflykt med gruppen till den s.k. Gyllene ringen och på plats i Vladimir kunde jag tillsammans med en medresenär ta mig fram till det ökända fängelset och fotografera det från ett skogsparti där vi dolde oss. Vladimir tycktes rymma hela den ryska paradoxen. De undersköna gyllenglänsande kyrkkupolerna och det ökända fängelset. I rännen påträffade vi en svårt nergången fyllerist som behärskade hela Sergej Jesenins poetiska produktion utantill. Vår inhyrde busschaufför svepte några dricksglas med vodka och sade, med dimmig blick: ”Det är klart att Sacharov och Solzjenitsyn säger sanningen om vårt samhälle. Men vad har jag för behov av sanningen?”

Allt tycktes invävt i vartannat: litteraturen i medborgarrättsaktivismen, symbolismforskningen i den ideologiska döds kampen. Snart skulle makten – till hundraårsminnet av Aleksandr Bloks och Andrej Belyjs födelser 1980 – börja betjäna sig av symbolisterna som sanna patrioter. Försvarare av dogmen om den socialistiska realismen tråcklade in sig i alltmer omöjliga motägelser när de skulle förklara symbolisternas progressiva samhällsroll och tyda Belyjs groteskerier utifrån en marxistisk estetik. Den stora upplösningsprocessen pågick under den avstannade ytan i rikt-

ning mot Sovjetunionens definitiva sammanbrott, fast vi såg det inte så tydligt då som efteråt.

När jag kom hem publicerade jag en artikel om Bukovskij, illustrerad med fängelsefotot, hos Olof Lagercrantz i Dagens Nyheter. I Expressen fick jag avsättning för intervjun med Grigorenko. I ytterligare en artikel, på de mänskliga rättigheternas dag den 10 december när Solzjenitsyn tog emot sitt pris, skrev jag om Vladimir-fängelset i Expressen: ”Det ligger undanskynt och inbäddat i grönska. Strax intill – bara fem minuters väg därifrån – promenerar turister från väst, ovetande om Sovjetunionens mest fruktade fängelse.” Givetvis använde jag pseudonymer: det gällde att försäkra sig om möjligheten att få komma tillbaka till detta förunderliga land.

Recension:

Claes Ericson:

Oligarkerna – om snabba pengar och förgänglig makt i kapitalismens Ryssland

Norstedts, Stockholm 2011, 374 s.

Maria Tisell, säkerhetspolitisk analytiker, Försvarsmakten

Det är ett välskrivet och tänkvärt alster Claes Ericson begåvat oss med. Det är ett på många sätt krävande tema att försöka förstå vad som egentligen hände med den ryska ekonomin efter Sovjetunionens upplösning, vad som blev fel, vad som kunde ha blivit ändå mer fel och sist inte minst vad som faktiskt under omständigheterna blev så bra som det kunde. Men det hela underlättas dels av Ericsons lättflytande språkbruk och dels av hur boken är upplagd. Beträffande det sistnämnda är det en fungerande pedagogik att varva hårda ekonomiska fakta som känns som att nu lär jag mig någonting med stycken av anekdotisk karaktär som känns som att nu är det underhållande.

Underhållande är dock kanske en cynisk beskrivning av en text om det armod som drabbade många ryssar under vad som benämns som ”världens mest vågade kapitalistiska experiment” eller för den delen om hur en del skodde sig hämningslöst på den situation som rådde. Men beskrivningarna är i båda fallen osentimentala och sakliga.

För mig personligen blev boken bitvis ett återuppväckande av minnen jag så att säga glömt att jag hade. Exempelvis hur jag vid min första Rysslandsvistelse 1993 hade svårt att begripa vad exakt det var som alla de människor vid metron med skyltar där det stod ”voucher” egentligen saluförde. För mig var voucher dessförinnan enbart något som förekom i samband med hotellbokning och jag tillskrev även till stor del det svårbegripliga mina rudimentära kunskaper i ryska. Efter att ha läst Claes Ericsons bok förstår jag att svårigheten låg mer än bara på ett språkligt plan. Att försöka ta in hur den gigantiska planekonomin hastigt privatiserades bland annat genom detta utdelande av voucher – närmast att likna vid aktier- till medborgarna är närmast hisnande.

Oligarkerna som är bokens huvudpersoner kommer vi bitvis mer och mer in på livet. Från början får vi oss till livs en kortfattad och övergripande checklista som bara är att bocka av om man skulle ha siktet inställt

på att försöka bli just oligark. Sedan får vi i kronologisk ordning bekanta oss med olika typer av oligarker. Först kom ”nomenklaturaoligarkerna”, därefter ”entreprenörsoligarkerna” för att sedan avslutas med de vanligast förekommande i våra dagar ”statstjänstemannaoligarkerna”. De mest namnkunniga inom de olika gebiten förlänas särskilda biografiska avsnitt utlyfta ur den löpande texten. Detta gör att man med fördel även kan använda boken som ett referensverk beträffande exempelvis ”Michail Chodorkovskij – Från rövarbaron till regimkritiker” eller ”Vagit Alekperov – Oljans potential personifierad”. En särskild eloge till ett annat specialavsnitt om Gazprom, där Ericson ger sig på det

närmast omöjliga, nämligen att på tre och en halv sida sammanfatta historien om detta mytomspunna bolag.

Faktaunderlaget till boken består främst av andrahandskällor i form av tidningsartiklar och böcker och författaren erkänner själv att hans egna antaganden ibland fått träda in i brist på mer handfast bevisföring. Det är alltså inte för att söka den slutgiltiga sanningen i enskilda detaljer rörande det postsovjetiska ekonomiska dramat man ska läsa boken. Men för den läsare som är ute efter att öka sin förståelse för hur det blev som det är idag och sätta händelser och människor i ett sammanhang är det en utmärkt bok som rekommenderas varmt.

Östbulletinen, nr. 1, 2011, årgång 15.

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa
samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2011.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med cirka 4 nummer per år och kan
rekvireras i pappersform från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 08-6696221.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på
Sällskapets hemsida: <http://www.sallskapet.org>